

UDK 82.01

Ivana Latković

Filozofska fakulteta Univerze v Zagrebu

ilatkovi@ffzg.hr

POSTKRITIČNA PRAKSA IN INTERPRETACIJA KNJIŽEVNOSTI

V luči poudarjenega pluralizma raziskovalnih metod in perspektiv v sodobni humanistiki sta v članku prikazana in problematizirana postkritični pristop in metodologija ter njuna relevantnost v preučevanju književnosti. Na podlagi tez Rite Felski in ob upoštevanju nekaterih drugih predstavnikov postkritične prakse (Christopher Castiglia, Matthew Mullins) posebno pozornost namenjamo interpretaciji književnosti oz. predpostavkam njenega razumevanja v tej raziskovalni perspektivi: »sumničava interpretacija«/»odpiranje« besedilu, »hiperkritični analitični stil«/»afektivna hermenevtika«, »zadovoljstvo v kritiki«/»zadovoljstvo v branju«.

Ključne besede: študij književnosti, kritika, prakse branja

In light of the humanities' current emphasis on pluralism of research methods and perspectives, this article presents a post-critical approach and methodology and posits their relevance in the study of literature. Starting with Rita Felski's theses and with a brief overview of the contributions of other participants in postcritical practice (Christopher Castiglia, Matthew Mullins), special attention is paid to the topic of literary interpretation—i.e., the assumptions of its interpretation in this research perspective—“suspicious interpretation” / “opening to the text,” “hypercritical analytical style” / “affective hermeneutics,” “pleasure of criticism” / “pleasure of reading,” etc.

Keywords: literary studies, critique, reading practices

Ko se sprašujemo, kaj danes v okviru literarnovednih raziskovanj razumemo pod pojmom interpretacija, ne moremo mimo burne in dinamične zgodovine v 20. stoletju, ki jo je zaznamovala menjava različnih metodoloških pristopov in paradigem. Seveda je tudi zgodnejša zgodovina literarnih raziskovanj polna sprememb, vendar so tiste, pred katerimi se je znašla tradicionalna literarna veda posebej od 2. polovice 20. stoletja dalje, bolj poudarjene, ker so tudi del poskusov njene disciplinarne preureditve.

Dinamiko teh sprememb v največji meri določa razumevanje književnosti, njenega položaja in odnosa do resničnosti, v kateri nastaja, zato se je najprej smiselno vprašati, kaj je književnost, in šele zatem, kaj vse vključuje njena interpretacija. Z drugimi besedami, preferenca do avtorja ali besedila ali bralca pri interpretaciji izhaja iz našega razumevanja književnosti. Metode in pristopi, ki so zaznamovali posebej 2. polovico 20. pa tudi začetek 21. stoletja, v središče svojega interesa najpogosteje postavljajo ravno interpretacijo literarnega besedila, pri čemer je – po Cullerju – tisto, kar imamo za teoretične šole ali pristope v književnosti, s stališča hermenevtike pravzaprav nagnjenje k določeni vrsti odgovora na vprašanje, o čem delo govori (na primer razredni boj v marksizmu, zmožnost celovitega doživetja v novi kritiki, Ojdipovski konflikt v psihoanalizi itn.). Čeprav niti »niso v prvi vrsti načini interpretacije«, prikazujejo

tisto, kar je v očeh posamezne teorije kulturno oz. družbeno pomembno (Culler 2001: 77).¹ Takšna raznovrstna poseganja v resničnost skozi literarno besedilo (bodisi v večji bodisi v manjši meri) so od 70. in 80. let 20. stoletja vplivala na vzpostavitev izrazito kompleksne in na široko zastavljene sodobne interpretativne prakse, ki ji je težko jasneje določiti »sedež«. Med drugim je zaznamovana s konceptualnim in institucionalnim prirejanjem tradicionalne literarnovedne institucije, v kateri različni teoretični pristopi in šole postajajo prevladujoči modusi preučevanja književnosti. Pri tem izginjajo nekdanji znanstveni postulati normativnosti in univerzalnosti, književnost pa izgublja status privilegirane predmeta preučevanja.

Iz aktualne perspektive je kopičenje znanja, ki izhaja iz dinamike sprememb zadnjih nekaj desetletij, zaznamovalo našo celotno izkušnjo interpretacije in razumevanja literarnega besedila. Eno možnih revizij obstoječega stanja na področju preučevanja književnosti predstavlja postkritični pristop oz. postkritično branje, ki ga vsaj v smislu sistematične artikulacije temeljnih idej te raziskovalne perspektive zagovarja Rita Felski. V več študijah in še posebej v knjigah *Uses of Literature* (2008) in *The Limits of Critique* (2015) je podala iztočnico in osnovne predpostavke postkritike, ki jih je mogoče razumeti kot predlog, kako najti izhod iz brezupne situacije, v kateri se je po njenem znašla sodobna literarna veda. Felski pripiše kritiki naslednje lastnosti: skeptična izpraševanja in neposredne obtožbe, nenehno izpostavljanje negotove pozicije v odnosu do avtoritarne in prisilne družbene sile, zahtevo po angažmaju, ki predpostavlja neke vrste radikalno intelektualno in/ali politično delovanje, pa tudi predpostavko, da je vse, kar ni *kritično*, *nekritično* (2019: 17).² Nekoliko prej in v manj zadržanem tonu Felski razočarano sklene, da so ideje, ki so se še v 80. letih prejšnjega stoletja zdele kot »odkritje«, zdaj postale »obrabljena mašila« oz. da je »dialog s književnostjo« odstopil mesto »trajnemu diagnosticiranju«, zaradi česar je vzpon teorije privedel do smrti književnosti (2016: 9–10).

Takšna diagnoza temelji na prepoznavanju »novega tipa militantnega branja«, podporo pa najde v tistem, kar Paul Ricoeur imenuje »hermenevtika dvoma«. Sintagmo razumemo kot novo večščno interpretacije, ki so jo ustvarili S. Freud, K. Marx in F. Nietzsche. Cilj naštetih »gospodarjev dvoma« ni samo izpostavljanje nezanesljivosti znanja, kar je prisotno tudi pri nekaterih zgodnejših filozofih, temveč želijo hkrati ponazoriti nov dvom v vseprisotnost goljufije in samogoljufije. Resnica se ne prenaša z besedami, ampak leži izpod besed, šifrirana je v nekaj, česar ni mogoče izreči, v indikativno jecljanje in molk, ki mu kljubuje (Felski 2019: 67). Natančneje, Ricoeurjeva sintagma v okviru postkritičnega pristopa Rite Felski pravzaprav pomeni prepoznavanje dvoma znanstvenika v lastne metode, ki zajemajo širok spekter praks, običajno združenih pod pojmom kritika (navaja foucaultovski historizem, simptomatsko branje, kritiko ideologije itn). Pojem »dvom« se v zgornjem kontekstu torej pojavi kot ena od osrednjih tem in ključna predpostavka pri poskusu, da bi opisali stanje v sodobni kritiki. To potrjuje tudi uvodni stavek v knjigi *The Limits of Critique*, ki gre takole: »[t]o je knjiga o vlogi dvoma v literarni vedi: o njeni vseprežemajoči prisotnosti v

¹ Povzeto po hrvaškem prevodu iz angleščine.

² Vsi citati so vzeti iz knjig *Uses of Literature* in *The Limits of Critique*, povzeti pa po hrvaških prevodih.

razpoloženju in metodi« (Felski 2019: 15). To vlogo je mogoče prepoznati predvsem v retoriki študija književnosti in kulturoloških študij (še posebej v Združenih državah Amerike), natančneje, v specifičnem načinu »branja proti toku in med vrsticami«, v t. i. »sumničavi interpretaciji«. Zato je namen avtorice, da skozi analizo metode ter prikaz razpoloženja v sodobni literarni vedi odpre nove, alternativne možnosti. Večkrat poudari, da kritika ni edini »jezik« študija književnosti, »vendar [pa] je njegov dominantni metajezik«. Hermenevtika dvoma omogoča, da »kritično branje vidimo kot eno izmed poti, ne kot neizogibno usodo študija književnosti« (Felski 2019: 20–21, 28). Zaključuje, da študij književnosti nima težav zaradi same interpretacije, ampak zaradi razmaha »hiperkritičnega analitičnega stila, ki duši vse druge oblike intelektualnega življenja«. Zato avtorica zahteva, da interpretacijo revitaliziramo in ponovno premislimo (Felski 2019: 30–31). Felski za svoj podvig kot pomembno spodbudo izpostavi študijo Bruna Latoura *Why Has Critique Run Out of Steam? From Matters of Fact to Matters of Concern*, v kateri najde predvsem potrditev svojega stališča o pomanjkljivosti danes dominantnega načina mišljenja oz. »hermenevtike dvoma«.

Preden je Rita Felski podrobneje prikazala alternative t. i. sumničavega branja, pa je analizirala zanj značilno retoriko, senzibilnost, stil, obrazce mišljenja in »specifičen svet, ki ga [ta tip branja] ustvarja« (Felski 2019: 55). Začetno potrditev svoje analize najde v študiji Eve Sedgwick *Paranoid Reading and Reparative Reading, or, You're So Paranoid, You Probably Think This Essay Is about You*, ki postane ena od podlag za prevpraševanje referenčnega okvira in prevladujočega stila interpretacije. Tako združi diagnostično kategorijo (ki jo običajno povezujemo z iracionalnostjo, obsesijo, monomanijo) in vrste branja, ki so se ponašale z racionalnostjo in nepristanskostjo (Felski 2019: 74). Felski tu izraža začudenje do lahkotnosti, s katero se je sumničava interpretacija vsilila kot obvezna metoda oz. pristop, ki postaja vse bolj preskriptiven in ima tudi vse bolj predvidljive rezultate. V omenjeni študiji Eva Sedgwick poudarja, da paranoje ne uporablja kot diagnostičnega orodja, temveč da se skozi njene lastnosti (paranoja kot močna teorija, paranoja kot reflektivna in mimetična, paranoja kot teorija negativnega efekta itn.) kažejo mehanizmi danes vplivnega načina branja (Sedgwick 2003: 130). Vendar je Rita Felski z namenom, da bi se izognila nezaželenim prizvokom, poudarek dala skepticizmu kot temeljni kategoriji branja.

Ob upoštevanju bogate zgodovine dvoma, iz katere izstopata filozofski dvom, ki seveda obstaja tudi pred Ricoeurjevo trojico (Freud, Marx, Nietzsche), in pa književni dvom, ki postaja pomembnejši od 19. stoletja, Felski izpostavi, da se je treba pri določanju današnje sumničave senzibilnosti odmakniti od teh tradicij. Zraven omenja ljudski dvom in narodni odpor, ki gre od podjarmljenih in tistih brez pravic ob koncu 19. in na začetku 20. stoletja do novejših družbenih akterjev; delavcev, žensk, rasnih, etičnih in spolnih manjšin (2019: 83–89). Ugotavlja, da danes v akademskih krogih prevladuje stališče »profesionalnega dvoma«, v okvirih literarne vede pa dvom sploh ni več »začasna postaja na poti k novoodkriti resnici, temveč trajno bivališče in prebivališče« (Felski 2019: 71). Izpostavi dva aktualna, posebej vplivna in razširjena tipa sumničavega branja: prvi tip izhaja iz tradicije freudovske in marksistične misli in ima besedilo za neke vrste uganko, ki jo je treba razrešiti, drugemu tipu, ki se povezuje s

poststrukturalistično tendenco, pa je glavni cilj »denaturalizirati« besedilo in odkriti njegovo družbeno skonstruiranost. Pri prvi tendenci sta izpostavljena pomembnost nasprotovanja med odkrito/skrito, manifestno/latentno, javno/tajno in prepričanje, da je temeljna naloga literarne vede narediti nekaj vidno. Zato ravno interpretacija s svojevrstnim izkopavanjem spominja na nekaj, kar povlečemo iz globine na površino. Pri drugem tipu branja, poststrukturalističnem, pa besedilo razumemo kot verigo označevalcev in do njega se jemlje distanca. Besedilo se namreč preučuje tako rekoč od daleč. Pri opisovanju teh dveh prevladujočih tendenc sumničave interpretacije bo avtorica uporabila tudi dve prostorski metafori – globino in površino. Poleg tega tudi ugotavlja, da o dejanju branja razmišljamo na način, ki vključuje nekakšen prostorski jaz ali kompaktno bližino; pri tem književno delo bodisi povzdiguje v nebo bodisi nanj gledamo zviška (z jedkim prezirom, obtožbo). Tako dobimo občutek, kako s pomočjo analitičnih orodij prodiramo globoko v razpoke besedila oz. udarjamo po njegovi stekleni, neprebojni površini. Z naštetimi vrstami predstav Felski skuša povzeti način, kako je v literarni vedi razumljena naloga interpretacije, hkrati pa se gradi vizija odnosa med bralcem, besedilom in svetom (Felski 2019: 105). Rita Felski je v istem kontekstu obema opisanimi tipoma sumničave interpretacije dodala tudi pojasnilo o razliki med globinsko in površinsko usmerjenim bralcem, čeprav je jasno, da se površinski in globinski način branja prekrivata in hkrati soobstajata v »mučni« kohabitaciji. Nazorno prikaže, kako si lahko nasprotujeta: za površinskega bralca je značilna »demistifikacija brez globine«; ta si ne zatiska oči pred mamljivo resnico, temveč se odmika od besedila in ga preučuje od daleč. Njegovo stališče je torej veliko bolj previdno od tistega pri t. i. globinskem bralcu, ki je »morda aroganten v iskanju resnice«, vendar ga tudi »strastno zanimajo skrivnosti«. V nasprotju z njim pa površinski bralec »ne bere globoko, ampak na široko, tako da mikroskopsko povečavo zamenja s širokokotno lečo, ki omogoča panoramski pogled na sisteme diskurza in mreže moči« (Felski 2019: 132–33). Najpomembnejša naloga zadnjega je izpraševanje človeške narave, najpogosteje na način nasprotovanja univerzalijam, torej kot »denaturalizacija«, katere posledica je mdr. tudi »dvigovanje neprebojnega zidu med običajnim jezikom in etosom kritike« (Felski 2019: 149–50). Ne glede na uporabo nasprotujočih si metafor in oznak, ki ilustrirajo oba načina branja oz. interpretacije, avtorica zaključí, da je obema bralcema skupno to, da z besedilom ravnata kot z »inertnim predmetom«. Z drugimi besedami, besedilo se pasivizira, odvzame se mu enakopravna udeležba pri tvorjenju pomena, od koder je razvidna pomembnost »afektivnega dosega« umetniškega dela, kar je Felski prikazala kot alternativo dominantnim načinom branja in interpretacije.

Potem ko je Rita Felski identificirala glavne metode »močne hermenevtike« in »hermenevtike druge stopnje«, pa je s primerjavo med kritiki in detektivi oz. med literarno vedo in detektivskim romanom povzela najpomembnejše retorične značilnosti prevladujočih interpretativnih praks. Njen interes torej ni toliko skupna identiteta, ampak predvsem prekrivanje med metodami ter analogija med detekcijo in kritiko kot »stilov sumničavega branja«. Poudarja, da je ne zanima interpretacija narativa, temveč interpretacija kot narativ. Sumničava literarna veda in detektivski roman sta torej pri njej povezana predvsem s paradigmo ugibanja, in to od posledic k rekonstrukciji vzroka s pomočjo preučevanja sledi. Literarna veda posnema detektivske metode

ne samo v dešifriranju sledi, znakov, ampak tudi v posvečenosti odkrivanja pravega krivca, s čimer »intelektualni striptiz« dobiva dvojni zaplet: odsotno zgodbo o zločinu in prisotno zgodbo o preiskavi. Ob skladnostih so izpostavljene tudi nekatere razlike, kot npr. ta, da je zločin v akademski kritiki neviden in da povzročitelj ni posameznik, ki je zašel s poti, ampak neka večja entiteta. Kljub temu Feski poudarja, da besedilo vidimo kot »zlobnega udeleženca v zločinu«, ki ni obtožen samo prevare, ampak tudi aktivne prisile, in zaključí – s pomočjo Elizabeth Strowick –, da paradigma sledi »dvom spreminja v metodo znanja«.

V drugem delu razprave je Rita Felski sodobne interpretacijske prakse predstavila skozi pet ključnih retoričnih lastnosti sodobne kritike: kritika je sekundarna, negativna, intelektualna, prihaja od spodaj in ne prenaša tekmecev. Sekundarnost kritike izhaja iz dejstva, da je kritika vedno kritika nečesa oz. da je njen obstoj posledica neke predhodne prisotnosti, zato je nujno vedno relacijska in »intrinzično nečista«. Kritika odpira jaz med sabo in svojim predmetom, kajti vztrajno trdi, da se razlikuje od tistega, kar opisuje, ter se s skepticizmom, ironijo in odtujenostjo distancira od besed drugih. Nato je kritiki pripisala strategijo negativnega argumentiranja, ki jo imenuje »devalvacija z inverzijo«, kjer gre za to, da »kritik bralca najprej vabi s spodbudno in perspektivno zmožnostjo, da bi jo potem zamenjal z nečim nasprotnim« (Felski 2019: 231); ideja se torej izreče le zato, da bi se negirala. Ocene, ki jih prinaša kritika, najpogosteje niso naklonjene predmetu ocenjevanja: evidentirajo omejitve, ugotavljajo pomanjkljivosti, izkazujejo neodobravanja, razočaranja, zaupanje je napadeno z dvomom, iluzije s streznitvijo. Tak način ravnanja spremlja tudi intelektualna zapletenost komuniciranja resnice, zato se sprašuje, ali gre za prizanašanje bralčevemu neznanju oz. ali zares iščemo neko novo mnenje in jezik, ki zavrača konvencije. Odgovarja, da o teoriji ni treba razmišljati na način odtujenosti od običajnega jezika, temveč se je treba vdati dialogu z njim. Pri predzadnji lastnosti kritike, da namreč prihaja od spodaj, pa izhaja iz Foucaultove teze o povezanosti kritike in borbe proti podjarmljanju, kjer problematizira zmožnost sprave med intelektualno obvezo kritike in njeno politično trditvijo, da govori »od spodaj«. Avtorica pride do rešitve pri iskanju strategije prehoda s konkretnih na obče, abstraktne principe drugosti. Kot enega od primerov navaja jezik »radikalne drugačnosti« v okviru poststrukturalistične misli. Zadnja lastnost kritike domneva izključnost njenih alternativ in avtorica jo mdr. prepozna v nagnjenosti mladih strokovnjakov, da zaobjamejo kritično paradigmo kot glavno, medtem ko jo istočasno tisti bolj izkušeni sprejemajo, da bi se osvobodili disciplinarnih norm, ki so jih podedovali. Ostale načine branja, ki so izven kritične paradigme, imamo za obrabljene in naivne, ker je kritika tako podtaknila igro, da bi izšla kot zmagovalka (Felski 2019: 267).

Predstavljena načela kritike po Riti Felski so izhodišče za oblikovanje alternativnih načel interpretacijske prakse, in to tistih, ki bi morala vključevati predvsem afektivno dimenzijo branja oz. predpostavko, da besedilo ni samo pasivni dejavnik branja.

Umetniško delo ni samo objekt znanja, temveč tudi njegov potencialni izvor – njegov kognitivni učinek in implikacije so povezani z njegovim afektivnim dosegom. Z besedili smo povezani in omreženi na načine, ki jih je treba podrobneje preučiti. Do teh besedil pristopamo z določenimi pričakovanji, gojimo posamezna razpoloženja in stališča, projiciramo svoje ob-

sesije in dajemo prednost priljubljenim temam. Vendar so ta besedila več kot samo seštevek naših projekcij: lahko nas presenetijo ali osupnejo, porinejo v nepričakovana razpoloženja in stanja uma, spodbujajo, da naredimo nekaj, česar nismo predvideli. V tem smislu branje ni proces spodkopavanja trdnih tal, tudi ne umirjenega preiskovanja tekstualnih površin. Ravno nasprotno, branje je sooblikovanje različnih akterjev, v katerem nobena stran ne ostane nespremenjena (Felski 2019: 155–56).

Zdi se, da je prav opisano součinkovanje ena od najpomembnejših predpostavk rešitve, ki jo ponuja Rita Felski, toliko bolj, ker v njenem tolmačenju niti sumničavo branje v svoji idealni verziji ni samo »suha analitična vaja, ampak navdihnjen stik intuicije in domišljije«. Čeprav branje »čuti odbojnost do užitka, proizvaja lastne užitke« (Felski 2019: 197). Rita Felski torej večkrat kritizira sumničavo branje kot stil interpretacije, ki vztrajno zanemara »lastne estetske in afektivne značilnosti in ki samo sebe dojema kot asketsko vajo iz demistifikacije«. Zato spodbuja, da se »preizkusimo v drugih stilih ukvarjanja s književnostjo, da raziščemo načine branja, ki niso toliko obsedeni s preiskovanjem, z izpraševanjem in s pregonom krivca« (Felski 2019: 209). Spomni se Eve Sedgwick, ki paranoidno branje zoperstavlja reparativnemu, tj. takemu branju, ki v umetnini išče »tolažbo in izpolnitev« (in ne samo izpraševanje in obsojanje). Glede na vse omenjeno je jasno, da Rita Felski zastopa afektivno hermenevtiko, ki ji potem pridruži nabor predpostavk iz drugih raziskovalnih perspektiv, med katerimi imata teorija mreže akterjev in posthistoricistična kritika izpostavljeno vlogo. Z namenom, da bi spodbudila ponovni razmislek o kontekstu, ki je po njenem nujen za ugotavljanje alternativ današnje kritike, Rita Felski poseže po teoriji mreže akterjev. V njej najde predvsem drugačno perspektivo na družbene konstelacije, v katere je vpeto umetniško delo, istočasno pa najde tudi spodbudo za preoblikovanje danih temeljev analize. Posebej izpostavi zahtevo po novih modelih »tekstualne mobilnosti« in »transhistoričnih povezav«, ki bi bolj kot obstoječi načini razmišljanja pojasnili, kako se umetniška dela premikajo skozi čas. Rečeno z avtoričinimi besedami, več kot potrebne so nam »alternative, da jih ne bi vedno doživljali kot transcendentalno brezčasne ali kot zaprte v trenutek njihovega nastanka« (Felski 2019: 276–77). Felski tako v študiju književnosti zazna »razdražljivost okoli historizma« in predlaga, da bi se temporalne določnice lahko preuredile, kot so se preuredile prostorske znotraj postkolonialnega. To je lahko ena od možnosti za preizkušanje transhistoričnih metodologij. Eden od važnejših pogojev za to je razmišljanje o »časovni soodvisnosti brez telosa« oz. razumevanje družbenega skozi »aktualne povezave in nepovezanosti množice akterjev« (Felski 2019: 282–83), kajti, kot pravi Bruno Latour, »zgodovina ni škatla«. Od slednjega avtorica prevzame tudi idejo o »nečloveškem akterju«, po kateri je »akter vse tisto, kar spremeni stanje stvari«, in sicer tako, da nekaj naredi; to pa je možno samo v odnosu do drugih pojavov, znotraj katerih so kot »arbitri in prevajalci povezani v razširjene konstelacije vzrokov in posledic« (Felski 2019: 291–92). Teorija mreže akterjev izhaja iz teze, da »specifične lastnosti umetnosti ne izključujejo družbenih povezav, so pa te lastnosti glavni razlog, da se takšne povezave ustvarjajo in vzdržujejo« (Felski 2019: 295). Zato sklepa, da besedila vedno delujejo v povezavi z raznolikimi skupinami akterjev, pri čemer je pomembno opustiti običajna razumevanja odnosa med besedilom in kontekstom. S tem nakazuje na potrebo po novih načinih razmišljanja o bralcu; ta ni »avtonomen, samozadosten, ni središče pomena, vendar ni niti razbitina, repuščena

plimi družbenih in jezikovnih sil»; bralčev prostor je poseben in je »v verigi arbitrov eden od neobhodnih členov« (Felski 2019: 305).

Na presečišču vseh idej Rita Felski opredeli postkritično branje kot tisto, ki ga je treba začeti s povezovanjem dejavnosti besedila s sodobnimi razpravami o interpretaciji. Med njimi nanovo izpostavi teorijo mreže akterjev, ki predstavlja svojevrstno »filozofijo odnosa«, znotraj katere je povezava med bralci in besedili del mreže, ne pa neka »samozadostna diada«. Prav to je v pričujoči raziskovalni perspektivi vsiljeno kot ključ za preučevanje oz. interpretiranje književnosti. Vsako intenziviranje branja kot »medigre besedila in bralca, ki ne dovoljuje lažne izbire med avtonomno estetiko in instrumentalno politiko« (Felski 2019: 313), torej skoraj nujno predpostavlja kakršno koli literarno interpretacijo. Zato pozdravlja aktualni »hermenevtični preporod« v Franciji, ki besedilo oživlja ravno prek procesa med bralci in besedami in zato besedila ne razume več kot »spomenika mrtvi misli (*histoire*), tudi ne kot samoreferenčnih mrež jezikovnih znakov (*écriture*)« (Felski 2019: 311). S tem se odpira prostor afektivnemu in kognitivnemu pri branju, kar se ji zdi še posebej pomembno, kajti kot Latour tudi ona nasprotuje ločevanju med racionalnostjo in emocijami ter poziva k vključevanju laične izkušnje branja. Da je to dobra pot, potrjuje s primerom iz svoje pedagoške prakse. Pokaže, da bi »ukvarjanje z besedilom potencialno lahko bilo živo srečanje, ne pa zgolj diagnostična vaja« (Felski 2019: 339). Toda tisto, kar naj bi se pokazalo kot nekakšna past v tako zastavljeni afektivni hermenevtiki, je potencialni spodrseljaj v neznanstveno, laično. Tega se zaveda tudi Rita Felski, rešitev pa najde šele v sicer nezadostno pojasnjem »ravnotežju med kritično analizo in navdihom«. Če so na tem mestu nekatere teze nenatančno opredeljene, tega ne moremo trditi za tisto, kar postkritično branje zavrača: »podvreči besedilo izpraševanju; diagnosticirati njegove skrite probleme; zvesti prepoznavanje na samo eno obliko napačnega prepoznavanja; obupati nad našo ujetostjo v ječi jezika; trditi, da je odpor samo še ena oblika ujetosti; brati besedilo kot metakomentar o nejasnosti pomena; profitirati od tega, kar bo pokazalo, da so kategorije besedila družbeno konstruirane; premišljevat i jaz, ki ločuje besedo od sveta« (Felski 2019: 309). Rita Felski torej zavrača »antiidiome subverzije, odpor, transgresije in razpoke – te kardinalne vrline kritičnosti« in v nasprotju s tem nekoliko naivno hrepeni »po izoblikovanju pozitivne podobe humanistične misli pred naraščajočim prodorom skepticizma« (Felski 2019: 303, 331). Zato ne preseneča, da ji je blizu stališče Christopherja Castiglie, ki rešitev kritike vidi v njenem ločevanju od »kritikalnosti«, pod katero razume kombinacijo dvoma, samozadostnosti in gnusa (2013: 79). Čeprav jima je skupno zavračanje skepticizma, se Felski nagiba k drugačni rešitvi, tj. k afirmaciji afektivnega kot reakciji na estetsko.

V zgodnejši knjigi *Uses of literature* je Felski natančneje razložila načine, kako stopamo v stik z besedili, torej je več pozornosti namenila odnosu med bralci in besedili, vse z namenom, da bi v enaki meri vključila kognitivno in afektivno. V zagovor slednjega bo avtorica stopila s prepričanjem, da se je dejansko treba posvetiti laičnim pobudam, vzgibom za branje, kot sta »želja za znanjem« ali »hrepenenje po begu««, pri tem pa spomni, da prakse že obstajajo (npr. pragmatika, kulturološke študije, habermasovska teorija, filozofija običajnega jezika), ki pomagajo preizpraševati meje

»znanstvene sumničavosti in imajo vsakodnevno razmišljanje za nenadomestljiv vir, ne pa za območje omejene prisile in samoprevare« (2016: 25). Tu je seveda posredi kritika kritike, ki »«kritičnemu branju» kot »svetemu gralu študija književnosti« pripiše zaslugo za omrtvičenje predmeta branja v prid samega branja, vendar hkrati zavzema »pozo analitične vzdržanosti, kritične pozornosti in previdne sumničavosti«. Poudariti je treba, da ni namen »populistična obramba ljudskega branja pred znanstveno interpretacijo, temveč razjasnitev načinov, kako imata kljub nespornim razlikam skupne afektivne in kognitivne parametre« (Felski: 11, 25). Poziv avtorice, naj »postanemo sumničavi do svojih zakoreninjenih dvomov«, pravzaprav pomeni, da »branje vključuje logiko *prepoznavanja*, da ima estetska izkušnja analogije z *očaranostjo*, da književnost ustvarja posebne konfiguracije družbenega *znanja*, da lahko cenimo izkušnjo, da smo šokirani nad tistim, kar beremo«; te štiri kategorije predstavljajo utelešenje tega, kar avtorica imenuje »načini odnosa do besedila« (Felski 2016: 26). Z njimi skuša opozoriti na nekatere danes preveč zanemarjene, stigmatizirane, vendar v tem pristopu pomembne estetske kategorije, kot so lepota, vzvišenost, njihov vpliv na (pre)oblikovanje sebstva in učinek na interpretacijo. Pri oživiljanju odnosa do besedila avtorica vztrajno ponavlja, da ne gre za opuščanje dosedanjih spoznanj in orodij, prav nasprotno, glavni namen je »zgraditi boljše mostove« med danes uveljavljeno obliko kritike in književnostjo, natančneje, njenimi afektivnimi potenciali, kar nima nič skupnega s »tokom antiintelektualizma, ki poganja študij književnosti v najbolj temačnih urah« (Felski 2016: 27).

Kljub poudarjenemu nezadovoljstvu do aktualnega stanja v kritiki in literarni vedi kaže Rita Felski nagnjenje do nekaterih novih praks branja, posebej do fenomenološke prakse in tiste, ki je značilna za kulturološke študije. Naklonjenost prvi se ne kaže toliko v sprejemanju Husserlovih, Iserjevih in Ingardnovih stališč, tudi ne tistih, ki nastajajo v okviru Ricoeurjeve hermenevtične fenomenologije, ampak bolj v posvečanju pozornosti »pogledu prve osebe, načinom, kako se pojavi odkrivajo sami sebi«, pa tudi v trditvi, da je svet, ki ga doživljamo, vselej filtriran skozi našo zavest, razumevanje, presojo (2016: 29). Poleg tega je pristopu Rite Felski blizu fenomenološka zmernost pri interpretaciji družbenopolitičnih zahtev samega besedila. Po drugi strani pritrjuje nekaterim raziskovalnim predpostavkam s področja kulturoloških študij, zaradi česar je redefiniranje literarne vrednosti ocenjeno kot pozitivno, ne da bi pri tem izključili laične bralce in običajno življenje ali razširili področje estetske izkušnje. Ko predstavi teorijo mreže akterjev, ki je plodna za njen pristop, poudari tudi nekatere sorodnosti s kulturološkimi študijami, ki se izogibajo teoretičnim bližnjicam in sociološki redukciji. Obe šoli trdita, da fenomenov ni mogoče reducirati na epifenomene nevidnih struktur, da so besedila, ideje in ljudje ločeni in združeni na različne in pogosto nepredvidljive načine in da ne moremo vnaprej vedeti, kakšni bodo politični učinki umetniških in kulturnih besedil. Poleg tega kulturološki študiji postavljajo recepcijo v samo srce svojega modela kulture (Felski 2019: 289). To je le nekaj primerov iz bolj ali manj aktualne kritične prakse, ki jih prevprašuje ali pa v izvorni obliki sprejema vase postkritična paradigma in prek katerih se kljub jasnemu nasprotovanju aktualnim načinom branja vzpostavlja kontinuiteta, verjetno tudi legitimira lastno stališče. Vendar je odnos med kritiko in postkritiko veliko bolj zapleten kot zgoraj in zato ni presenetljivo da je izzval diskusijo s prvimi artikulacijami postkritičnega pristopa. Tako npr. Matthew Mullins

meni, da postkritika predvideva kritiko, izraz sam po sebi predpostavlja tudi metodo in časovno oznako tako za prakso branja kot literarno vedo, pri čemer postkritika nakazuje, da smo prišli do točke, ko kritiki ni več treba biti dominantna metoda literarne vede, torej smo pripravljeni na alternativne pristope branja (Mullins 2017: 3). Njegova interpretacija gre z roko v roki z razlago Rite Felski in Elizabeth S. Anker (2017: 1), posredi je poskus raziskovanja svežih načinov interpretacije literarnih in kulturnih pojavov, ki ne zanikajo neizogibne odvisnosti od praks, ki jih postavljajo pod vprašaj. Po drugi strani Bruce Robbins (2017: 5–6) kritično opaza, da je postkritika predstavljena kot zavrnitev in zamenjava nečesa, čemur pravimo »kritika«, kar pa je le plod domišljije, saj ni univerzitetnih učiteljev književnosti in učenjakov, ki bi ugledno kariero zgradili le z demistificiranjem, demaskiranjem in obtoževanjem brez kančka ustvarjalne hvaležnosti. Še več, v tem se prepozna sovražni govor in nevarno stereotipno označevanje kritične misli. Neodvisno od tega, kako upravičeno je problematizirati odnos med kritiko in postkritiko, takšne razprave mdr. kažejo tudi na svojo zasidranost v konkretnih izkustvih oz. razkrivajo interese lastne pozicije govorjenja/pisanja.

Čeprav je Rita Felski večkrat poudarila, da se tudi sama nahaja v »intelektualni formaciji kritike« in si prizadeva, da bi se izognila »zmagoslavdnemu tonu spreobrnjenih«, je njena razlaga postkritičnih predpostavk prav tam, kjer najbolj pričakujemo alternative za zakoreninjene interpretativne prakse branja, ponekod pomanjkljiva. Predvsem se to nanaša na tisto, kar Ross Posnock v prikazu knjige *The Limits of Critique* (2016) imenuje »vrtoglavi izziv estetskega«, na katerega pa se kljub natančnemu razkritju njegovega zanemarjanja ne odzove s povsem izdelanim predlogom. Kontekstualna izhodišča in tisto, čemur se želi izogniti, so jasnejši od raziskovalnih metod in tistega, kar želi izvajati. Če gre za »zagovor estetske izkušnje zaradi nje same« (tako Davide Panagia povzema svoja prizadevanja) oz. če gre za prepričevanje v smeri »uživanja v besedilu« in potrditve afektivnega, lahko ta pristop upravičeno porodi sum. Tega se zaveda tudi Felski, ki omenja ravno ta sum, ko predstavi pojem »poudarjene izkušnje« oz. ko opozori na pomembnost potenciala zajemanja širine in intenzitete estetskih srečevanj, vendar brez »sprejemanja esencijalističnih ločevanj na umetnost nasproti šundu« (Felski 2016: 33). Temu lahko dodamo tudi – brez ločevanja med metodami in načini laičnega in znanstvenega branja.

Postkritični pristop v perspektivi Rite Felski si prizadeva ponuditi alternativo dominantnim interpretativnim praksam, tako da na novo oživi pomen užitka v branju. Ni cilj dati večjo vrednost afektivnemu pred kognitivnim, temveč najti ravnotežje in sinergijo med njima. Ta pristop, spodbujen s trenutnim stanjem študija književnosti in kulture v Združenih državah Amerike in neugodnimi razmerami v sodobni humanistiki, predvsem določa metode in razpoloženja »hermenevtike dvoma« kot danes prevladujočega načina mišljenja in branja. V luči te dvomljive senzibilnosti prevprašuje stil, retoriko in argumentacijo prevladujočega metajezika literarnih ved, pa tudi akademske protokole in načine ravnanja. Glede na to, da sumničava interpretacija že nekaj desetletij deluje kot privzeta značilnost preučevanja literature, ki ne upošteva lastnih estetskih in afektivnih lastnosti ter vzpostavlja metode demistifikacije, denaturalizacije, destabilizacije, Felski spodbuja nasprotno učinke rekonfiguracije, revitalizacije, rekontekstualizacije, in to

vedno z opozorilom, da se je treba distancirati od senzibilnosti dvoma, ki je usmerjen k slabemu, zloveščemu in njegovega, vsaj v zadnjem času, neproduktivnega naboja. V središču tega odmika je imperativ o laičnem branju, ki je neokuženo s skepticizmom oz. »strokovnim dvomom« in s seboj prinaša tudi strah pred »nekritičnim dihom«, ki ga avtorica skuša zaobiti z razveljavitvijo stroge dihotomije med akademskimi in t. i. navadnimi bralci. Z argumentom, da si ti v veliki meri delijo afektivne in kognitivne parametre branja. Izpostavljeni so štirje načini izražanja zapletenega odnosa med bralcem in besedilom: prepoznavanje, očaranost, znanje, šokiranost, prek katerih se v tej perspektivi vračamo h književnosti sami.

Postkritični pristop se opira na teorijo mreže akterjev in zato zahteva tudi vnovičen premislek o odnosu med besedilom in kontekstom oz. iskanje rešitve za transtemporalno povezavo, ki bi dinamizirala pojem pomena s predpostavko o besedilih kot soakterjih in soodvisnih elementih posameznih mrež. Tudi povezava med bralcem in besedilom je del mreže in je ključna za preučevanje oz. interpretiranje literature. Če skušamo v postkritični perspektivi zajeti še Latourov predlog, bi morali odkriti ustrezne mreže in zbrati empirične dokaze za razprave o vzročnosti.

Ne da bi se pretvarjali, da kritiziramo kritiko kritike in če delimo stališče glavne zagovornice prikazanega pristopa, po katerem ni ne vseobsegajčega koncepta ne interpretacije, bi lahko zaključili, da je postkritično bolj zavzeto za diagnosticiranje obstoječega stanja kot pa za napovedovanje izhoda iz njega. Verjetno je njegova največja prednost v tem, da dialogizira, redko pa tudi polemizira z zakoreninjenimi obrazci mišljenja, s čimer odpira prostor bolj ali manj obetavnim alternativnim rešitvam. Pa čeprav s tem potrjuje ravno tisto, kar kritizira – »čim več dvoma, več je interpretacije«.

Iz hrvaščine prevedli Ivana Latković in Simona Gotal.

VIRI IN LITERATURA

- Elizabeth S. ANKER, Rita FELSKI (ur.), 2017: *Critique and Postcritique*. Durham: Duke University Press.
- Christopher CASTIGLIA, 2013: Critiquiness. *English Language Notes* 51/2. 79–85.
- Jonathan CULLER, 2001: *Književna teorija – Vrlo kratak uvod*. Zagreb: AGM.
- Rita FELSKI, 2019: *Granice kritike*. Zagreb: Meandarmedia.
- Rita FELSKI, 2016: *Namjene književnosti*. Zagreb: Naklada Jesenski i Turk.
- Bruno LATOUR, 2004: Why Has Critique Run out of Steam? From Matters of Fact to Matters of Concern. *Critical Inquiry* 30/2. 225–48.
- Matthew MULLINS, 2017: Introduction to Focus: Postcritique. *American Book Review* 38/5. 3–4.
- Davide PANAGIA, 2016: Davide Panagia reviews The Limits of Critique. [Na spletu](#).
- Ross POSNOCK, 2016. Rita Felski, The Limits of Critique. *ALH Online Review*. Series VI. 1–4. [Tudi na spletu](#).

Bruce ROBBINS, 2017: Fashion Conscious Phenomenon. *American Book Review* 38/5. 5–6.
Eve KOSOFKY SEDGWICK, 2003: Paranoid Reading and Reparative Reading, or, You're So Paranoid, You Probably Think This Essay Is about You. *Touching Feeling: Affect, Pedagogy, Performativity*. Durham: Duke University Press. 123–51.

SUMMARY

The postcritical approach from the perspective of Rita Felski and the way it is presented, especially in her book *The Limits of Critique* (2015), seeks to offer an alternative to dominant interpretative practices. Motivated by the current situation in literary and cultural studies in the United States, but also encouraged by contemporary trends in the humanities, this approach to texts is primarily determined by the methods and mood of the “hermeneutics of suspicion” as the prevailing way of thinking and reading today. In light of this sensibility, Rita Felski examines the style, rhetoric, and argumentation of the dominant metalanguage of literary studies, but also academic protocols and preferred behaviors. She concludes that the suspicious style of interpretation has been acting as a given value of literary studies for several decades and as such it does not pay attention to its own aesthetic and affective features; on the contrary, it establishes methods of demystification, denaturalization, and destabilization. Because of this, Felski posits lay readings as imperative, readings uninfected with skepticism, with “professional suspicion.” At the same time, she is aware that this imperative brings with it the fear of the “uncritical,” which can be avoided by undoing the rigid dichotomy of academic and ordinary readers and arguing that they still have common affective and cognitive parameters of reading. Accordingly, the connection between the reader and the text is recognized here as crucial to literary studies. This research has shown that the postcritical is more dedicated to diagnosing a current condition than predicting an outcome from it; it is generally clearer in what it criticizes than in what it creates. Nevertheless, its greatest advantage is that it dialogues and often polemicalizes with established patterns of thought and thus creates space for more or less plausible alternative solutions.